

Instytut Pamięci Narodowej - Katowice

<https://katowice.ipn.gov.pl/pl3/aktualnosci/168881,Uroczyste-odsloniecie-pomnika-Powstancow-Slaskich-Przyszowice-gm-Gieraltowice-16.html>
23.04.2024, 08:07

Uroczyste odsłonięcie pomnika Powstańców Śląskich - Przyszowice (gm. Gierałtówice), 16 sierpnia 2022

Z 16 na 17 sierpnia 1919 r. wybuchło I powstanie śląskie. Zryw zakończył się po 10 dniach. Niestety powstańcy nie osiągnęli swojego celu, jakim było przyłączenie Górnego Śląska do Polski.

W 103. rocznicę wybuchu I powstania śląskiego odsłonięto wyremontowany dzięki środkom IPN pomnik Powstańców Śląskich w Przyszowicach. Do remontu doszło dzięki wspólnej inicjatywie samorządu Gminy Gierałtowice i Oddziałowego Biura Upamiętniania Walk i Męczeństwa IPN w Katowicach. W uroczystości wzięli udział: Leszek Żogała – Wójt Gminy, radni Powiatu Gliwickiego Eugeniusz Loska i Mirosław Marcol, Krzysztof Tomaszek – radny Rady Gminy Gierałtowice, Andrzej Gawlik – sołtys Sołectwa Przyszowice, Janina Cicha-Rożek – Przewodniczącą Koła Związku Górnośląskiego w Gierałtowicach, Krystyna Nocoń – prezeska Towarzystwa Miłośników Przyszowic, Barbara Jałowiecka-Cempura – Dyrektorka Zespołu Szkolno-Przedszkolnego w Przyszowicach, Józef Długaj – Prezes Chóru „Słowik” i Roman Kurzyniec – prezes Klubu Abstynenta „Stokrotka”, a także przedstawiciele IPN Oddziału w Katowicach: Stanisław Twardoch i dr Dominik Abłamowicz. Po odsłonięciu odnowionego pomnika i złożeniu kwiatów jego poświęcenia dokonał ks. Adam Niedziela – proboszcz parafii pw. Jana Nepomucena w Przyszowicach.

Historia społeczności Przyszowic i Gminy Gierałtowice w początkach XX w. była mocno związana z dziejami Górnego Śląska i powstawaniem II Rzeczypospolitej. W Gierałtowicach działała m.in. od marca 1919 r. komórka Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska, gniazdo śląskiej dzielnicy Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, nieco później Związek Towarzystw Polek oraz Chór „Skowronek”. Mieszkańcy wzięli udział we wszystkich powstaniach śląskich (podczas III powstania Przyszowice zostały zajęte przez wojska powstańcze). Po ich zakończeniu Przyszowice i Gierałtowice znalazły się w granicach Polski. Dzięki temu możliwe było m.in. powstanie tu pierwszego pomnika poświęconego pamięci poległych mieszkańców – powstańców śląskich, który został zburzony przez hitlerowców po wrześniu 1939 r. (obecny wybudowano około 1961 r.).

I Powstanie Śląskie

Ruch polski na Górnym Śląsku

II połowa XIX w. przyniosła na Górnym Śląsku, należącym wówczas do Prus, polskie odrodzenie narodowe, które objęło znaczną część mieszkańców tego obszaru, szczególnie robotników i chłopów. Przyczyniły się do tego liczne polskie organizacje o charakterze kulturalnym, sportowym, a z czasem też politycznym. Wybuch I wojny światowej czasowo

przygasił polskie nastroje na Górnym Śląsku, odrodziły się one jednak w 1918 r., kiedy to nadchodząca klęska Niemiec dawała możliwość realizacji polskich aspiracji narodowych. 11 listopada 1918 r. Niemcy skapitulowały, co oznaczało koniec I wojny światowej. Wkrótce w Poznaniu wyłoniła się Naczelna Rada Ludowa (NRL) oraz Polski Sejm Dzielnicowy (obejmujący ziemie zaboru pruskiego oraz Górny Śląsk, który znajdował się w granicach Prus od czasu wojen śląskich w XVIII w.). Członkiem Komisariatu NRL został Wojciech Korfanty reprezentujący sprawy górnośląskie. Pod koniec 1919 r. utworzono w Bytomiu Podkomisariat NRL z Kazimierzem Czaplą na czele mający stanowić polityczną reprezentację ludności polskiej na Górnym Śląsku.

Polska Organizacja Wojskowa Górnego Śląska

W styczniu 1919 r. doszło do utworzenia konspiracyjnej Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska. Weszli w jej skład m.in. członkowie sportowego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” oraz innych polskich organizacji. Proces tworzenia POW G.Śl. był dość skomplikowany, tym bardziej, że istniały co najmniej dwa ośrodki mające ambicję kierowania działaniami tej organizacji: NRL w Poznaniu oraz wywiad Wojska Polskiego. Towarzyszyła temu niejasność struktury dowódczej w samej POW G.Śl. W sierpniu 1919 r. organizacja ta miała trzy ośrodki decyzyjne: Dowództwo Główne w Strumieniu (Śląsk Cieszyński) kierowane przez Alfonsa Zgrzebnioka (formalnego dowódcę organizacji), Komitet Wykonawczy w Bytomiu, na którego czele stał Józef Grzegorzek, oraz Wydział Spraw Wojskowych przy Podkomisariacie Naczelnej Rady Ludowej w Sosnowcu podległy Józefowi Dreyzie. Nie przeszkodziło to jednak dynamicznemu rozwojowi POW G.Śl., która w momencie wybuchu I powstania liczyła ponad 23 tys. członków.

Dyplomacją, czy czynem zbrojnym?

W styczniu 1919 r. rozpoczęła się w Paryżu konferencja pokojowa, która miała zdecydować o kształcie powojennej Europy. Strona polska postawiła na niej także kwestię przyszłej przynależności Górnego Śląska – żądano przyłączenia tego obszaru do Rzeczypospolitej. Na mocy traktatu wersalskiego, podpisanego 28 czerwca 1919 r., o losach Górnego Śląska miał jednak rozstrzygnąć plebiscyt. Żadna ze stron nie była zadowolona z tego rozwiązania. Niemiecka administracja i policja zareagowała falą represji wymierzonych w działaczy polskich. Z kolei polskie środowiska patriotyczne, zapatrzone w przykład Wielkopolski, dążyły do wywołania powstania mającego na celu przyłączenie Górnego Śląska do Polski bez plebiscytu. Do walki parli przede wszystkim członkowie polskiej konspiracji wojskowej skupieni w POW G.Śl. Przeciwni temu byli zarówno Wojciech Korfanty reprezentujący NRL w Poznaniu, jak i rząd odrodzonej Rzeczypospolitej, obawiający się reakcji aliantów zachodnich i niemieckiej przewagi na polu wojskowym. W tych warunkach nie było mowy o efektywnym wsparciu militarnym ze strony państwa polskiego, zaangażowanego zresztą w krwawe walki na wschodzie kraju. Mimo to działacze POW G.Śl. liczyli na pomoc regularnych wojsk polskich, upatrując w tym ważny czynnik powodzenia zrywu. Kilkukrotnie zapowiadane terminy wybuchu powstania nie zostały zrealizowane na skutek interwencji Korfantego. Do zaostrzenia nastrojów społecznych

przyczynił się też powojenny kryzys gospodarczy, który znacząco odbił się na sytuacji materialnej szerokich mas ludności. W sierpniu wybuchł na Górnym Śląsku strajk, którego uczestnicy domagali się m.in. usunięcia z zakładów pracy członków niemieckich bojówek terroryzujących ludność. 15 sierpnia 1919 r. miała miejsce masakra robotników, którzy stawili się na kopalni „Mysłowice” w celu żądania wypłacenia należnych poborów.

Nieudany zryw

W tych warunkach działacze POW G.Śl. skupieni wokół Józefa Grzegorzka podjęli niezależną od czynników politycznych decyzję o rozpoczęciu powstania. Zanim jednak do tego doszło, Grzegorzek, wraz z kilkoma współpracownikami, został aresztowany przez Niemców. Oznaczało to dekonspirację. W tej sytuacji rozkaz o rozpoczęciu powstania wydał w nocy 16/17 sierpnia 1919 r. Maksymilian Iksal przewodniczący komitetu zarządzającemu obozem uchodźców z pruskiego Górnego Śląska przebywających w obozie w Piotrowicach na Śląsku Cieszyńskim. Rozkaz ten dotarł jednak tylko do członków organizacji w powiatach pszczyńskim i rybnickim i tam rozpoczęły się 17 sierpnia pierwsze walki. Dopiero następnego dnia do działań przystąpili konspiratorzy z innych powiatów (katowickiego, bytomskiego, zabrskiego, rybnickiego i tarnogórskiego). Dowództwo nad oddziałami polskimi objął ostatecznie komendant POW G.Śl. Alfons Zgrzebniok. Stosunkowo nieliczne i jeszcze gorzej uzbrojone oddziały powstańcze spotkały się z oporem, a następnie kontrakcją przeważających sił niemieckich. Ocenia się, że w tym czasie na całym Górnym Śląsku stacjonowało 70-80 tys. żołnierzy niemieckich. Wobec takiej przewagi przeciwnika, powstańcy skazani byli na niepowodzenie. Większe walki miały miejsce w powiatach: katowickim, pszczyńskim, rybnickim. Mimo odniesienia przez powstańców szeregu lokalnych sukcesów, całościowo przyniosły one niepowodzenie stronie polskiej. Ostatnie starcia miały miejsce 26 sierpnia 1919 r. Szacunkowo ocenia się, że w trakcie walk podczas I powstania poległo po stronie polskiego około 500 osób. Ofiar niemieckich represji po zdławieniu powstania, także wśród ludności cywilnej, było jednak znacznie więcej. Łącznie ocenia się, że w 1919 r. straciło życie około 2500 osób. Zakończone klęską powstanie nie miało większego wpływu na rozstrzygnięcia polityczne. W mocy pozostały decyzje międzynarodowe podjęte w Paryżu dotyczące organizacji na Górnym Śląsku plebiscytu.

dr Mirosław Węcki (OBBH IPN Katowice)